

Juliane Dahl Smerud

Danmark-Norge og Russland på 1700-tallet

Et spill om de gottorpske områdene

Bacheloroppgave i Historie

Veileder: Magne Njøstad

Mai 2019

Innholdsfortegnelse

Innledning	2
Kapittel 1: Metode og teori	4
<i>Metode</i>	4
<i>Teori</i>	5
Konglomeratstaten	5
Maktbalanse og diplomati	7
Kapittel 2: Det gottorpske problem 1544-1721	9
<i>Historisk bakgrunn</i>	9
Kapittel oppsummering	11
Kapittel 3: Det gottorpske problem 1741-1763	12
<i>Arvefølgestriden i Sverige</i>	12
<i>Den russiske krise</i>	13
Kapittel oppsummering	14
Kapittel 4: Det gottorpske problem 1763-1773	16
<i>Katarina Den Store</i>	16
<i>Danmark-Norge og Russland: starten på et nytt vennskap</i>	16
<i>Makeskifte og «evig allianse»</i>	17
Kapittel oppsummering	18
Kapittel 5: Forholdet mellom Danmark-Norge og Russland	19
<i>Konglomeratstaten</i>	19
<i>Maktbalanse</i>	22
Konklusjon	26
Litteraturliste	28

Innledning

Denne oppgaven handler om forholdet mellom Danmark-Norge og Russland på 1700-tallet, med vekt på hvordan det gottorpske problemet påvirket dette forholdet og maktbalansen mellom Russland, Danmark-Norge og Sverige. Bakgrunn for valg av tema er basert på egen interesse for russisk historie, og tidlig moderne tid. Spesielt er jeg interessert i tsar-Russland og hvordan man kan snakke om en modernisering av Russland på 1700-tallet. Etter at Peter Den Store ble tsar av Russland innførte han mange reformer og forandret Russland. En av konsekvensene av hans ambisjoner for Russland førte til Den Store Nordiske Krig, 1700-1721, og på grunn av dette kan man snakke om at Russland ble en maktfaktor i Norden, og rundt Østersjøen. Fra 1700 til 1814 kan man hevde at Russland påvirket maktbalansen i Norden, og hvordan Danmark-Norge og Sverige opptrådte på den internasjonale scene. Det var derfor spennende å se på dette spillet mellom landene, og hvordan det gottorpske problemet påvirket faktorer som maktbalanse og utenrikspolitikk.

Det er mange faktorer som spiller inn på forholdet mellom Danmark-Norge og Russland. For at oppgaven ikke skal bli for stor har oppgaven blitt begrenset til en problemstilling: *Hvordan klarte Danmark-Norge å få kontroll over de gottorpske delene av hertugdømmene Slesvig og Holstein, og samtidig få et godt forhold til Russland?* Oppgaven skal undersøke hvordan de gottorpske områdene i hertugdømmene Slesvig og Holstein ble brukt som spillebrikker mellom Danmark-Norge og Russland. Oppgaven er avgrenset til perioden 1721 til 1773, da det gottorpske problemet kan sies å ha vært mest aktuelt. Startåret markerer året Kong Fredrik 4. av Danmark-Norge inkorporerte de gottorpske områdene i Slesvig inn i den danske helstat. Sluttåret, 1773, var året Danmark-Norge og Russland inngikk en «evig allianse» og man kan snakke om at det gottorpske problemet var løst. Selv om oppgaven vil fokusere på historien om Gottorp fra 1721, er det vesentlig å se på den historiske konteksten til problemet, og denne perioden strekker seg tilbake til 1544. For å få en ramme rundt problemstillingen og oppgaven vil det gottorpske problemet bli brukt som et eksempel på hvordan konglomeratstaten fungerte i tidlig moderne tid, og hvordan områder ble brukt som brikker i utenrikspolitikken på 1700-tallet. Hvordan påvirket det gottorpske problemet maktbalansen i Norden på 1700-tallet? Brukte Russland Danmark-Norge som en brikke i et internasjonalt spill, eller brukte Danmark-Norge Russland for å få det som de ville?

Oppgaven er delt inn i 5 kapitler. Det var mest naturlig å dele det gottorpske problem i tre historiske perioder, for å se på hendelser som påvirket problemet. Bakgrunn for valg av hendelser er gjort basert på hva som kan sies å ha vært mest relevant for problemstillingen, og de andre spørsmålene oppgaven vil svare på. Alle de tre historiske periodene har en sammenheng, og det er derfor nødvendig å se hvordan de påvirket hverandre, og ikke som tre adskilte perioder. Dette er gjort i analysen.

Første kapittel er et teori- og metodekapittel der Danmark-Norge og Russland i tidlig moderne tid blir presentert, teorien til Harald Gustafsson om konglomeratstaten og de viktigste faktorene ved utenrikspolitikken på 1700-tallet. I neste kapittel kommer den historiske konteksten til det gottorpske problem, der perioden 1544-1721 er vektlagt. I kapittel 3 handler om det gottorpske problem i perioden 1721-1763 med hovedfokuset på to konflikter som var avgjørende: arvefølgestriden i Sverige og den russiske krise. Kapittel 4 handler om perioden 1763-1773, som også er den siste perioden av det gottorpske problem siden problemet får en løsning i 1773. Kapittel 5 er en analyse av problemet med hovedfokus på hvordan det gottorpske problem kan være eksempel på hvordan konglomeratstaten og utenrikspolitikken fungerte på 1700-tallet. Til slutt kommer det en konklusjon.

Kapittel 1: Metode og teori

Metode

For å besvare problemstillingen har historisk litteratur blitt brukt og tolket. Noe litteratur har blitt direkte brukt i oppgaven, mens annen litteratur har bare blitt lest for å forstå kontekst og få en forståelse for visse personer eller hendelser. Det er kun brukt sekundærkilder da det var vanskelig å få tak i primærkilder. Det kunne ha vært mulig å se på de forskjellige traktatene som primærkilder, men på grunn av oppgavens begrensning, og tid, har dette ikke blitt gjort. De fleste bøkene som har blitt brukt er flerbindsverk, og en artikkel som handler om Harald Gustafssons teori om Konglomeratstaten.

Litteraturen, om dansk historie, som er brukt i oppgaven er Knud Jespersen & Ole Fjeldbæk sin *Dansk Udenrigspolitisk Historie: Revanche og Neutralitet 1648-1814*¹ og Michael Bregnsbo & Kurt Villads Jensenas *Det Danske Imperium: Storhed og Fald*.² Jeg har også brukt Sten Carlsson & Jerker Rosén sitt verk *Den Svenska Historien: Karl XII, stormaktens fall. Arvid Horn, fredens general*,³ for den svenske siden i konflikten, og Elizabeth Manséns *Sveriges Historia: 1721-1830* for oversikt.⁴ Oversiktsverket *Russlands historie: reformer og revolution 1689-1917*⁵ har blitt brukt for å få russiske historie detaljer. Det er dessverre ikke brukt russisk litteratur på russisk, da språkbarriere satt en stopper for det. Dette har ført til at oppgaven blir primært sett fra et dansk-norsk syn, og dermed kan det være vanskeligere å oppnå en objektivitet som den kunne fått dersom russisk litteratur hadde blitt inkludert. Når det kommer til det teoretiske har jeg brukt Harald Gustafssons artikkel fra 1998 om konglomeratstaten.⁶ I denne artikkelen argumenterer han for at det har blitt viet lite tid til å forske på den tidlig moderne staten og funnet ut hvordan det egentlig fungerte, og at dette er et stort forskningsfelt. Sistnevnte er ikke relevant for oppgaven, som vil heller fokusere på den delen der han snakker om den tidlig moderne staten som en konglomeratstat. For å finne teori om maktbalanse og diplomati

¹ Knud J. V. Jespersen & Ole Feldbæk, *Dansk Udenrigspolitisk Historie: Revanche og Neutralitet 1648-1814*, København 2002

² Michael Bregnsbo & Kurt Villads Jensen, *Det Danske Imperium: Storhed og Fald*, Viborg 2004

³ Sten Carlsson & Jerker Rosén, *Den Svenska Historien: Karl XII, stormaktens fall. Arvid Horn, fredens general*, Stockholm 1993

⁴ Elizabeth Mansén, *Sveriges Historia: 1721-1830*, Stockholm 2011

⁵ Hans Bagger & Bjarne Nørretranders, *Russlands historie: Reforme og Revolution 1689-1917*, København 1992

⁶ Harald Gustafsson, *The Conglomerate State: A Perspective on State Formation in Early Modern Europe*, Scandinavian Journal of History DOI: 10.1080/03468759850115954, 1998

har jeg brukt Kåre Tønnessons *Aschehougs Verdenshistorie: to revolusjoner*⁷, og Stig Boberg & Göran Malmqvists *Cappelens Verdenshistorie: Opplysningstiden*.⁸

Teori

Danmark var kjernen i en stor stat ved 1720. De var i union med Norge og kongen var også fyrste i Slesvig, Holstein, Stormaren, Ditmarsken, Oldenburg og Delmenhorst.⁹ Styreformen i Danmark og Norge var enevelde, og politikken var en helstatspolitikk. Det vil si at Danmark og Norge skulle forenes som en økonomisk enhet der København var sentrum. Det var kongen som styrte utenrikspolitikken for begge landene. Noe som var viktig for Danmark-Norge i denne perioden handlet om å finne sin plass i det europeiske alliansesystemet, samtidig som de førte en nøytralitetspolitikk.¹⁰ Russland på sin side vokste frem som en stormakt. Etter Den store nordiske krig overtok Russland flere landområder: Livland, Estland, Ingermanland og Karelen som sikret Russland direkte adgang til Østersjøen, og der Peter den Store hadde grunnlagt St. Petersburg. Enevelde, eller tsardømmet var det gjeldende, og utenrikspolitikken var omfattende.¹¹ Med et stort rike var det flere av stormaktene i Europa som lurte på hvordan Russland skulle klare å holde på riket.

Konglomeratstaten

Det er problematisk å snakke om stater på 1700-tallet. Noen mener vi kan snakke om moderne stater, andre mener man fremdeles kan snakke om føydalisme, mens noen snakker om en overgangsperiode. Harald Gustafsson skriver om «the missing link» i sin artikkel *The Conglomerate state: a perspective on state formation in early modern Europe* (1998), og fremmer sin teori om at det fantes konglomeratstater i tidlig moderne tid. I artikkelen diskuterer han statsformasjon og hvordan noen teoretikere ser på dette. Gustafsson åpner artikkelen med å si:

The territorial, sovereign, unitary state did not exist from time immemorial, nor is it a product of industrialization and nationalism in the 19th century. It is a historical artefact that started to develop during the Middel Ages and underwent decisive change in the early modern period, and is still developing.¹²

⁷ Kåre Tønnesson, *Aschehougs Verdenshistorie: to revolusjoner*, Oslo 1985

⁸ Stig Boberg & Göran Malmqvist, *Cappelens Verdenshistorie: Opplysningstiden*, Oslo 1985

⁹ Jespersen & Feldbæk 2002: 203

¹⁰ Ibid.: 205

¹¹ Ibid.: 235

¹² Gustafsson, 1998: 189

Videre i artikkelen trekker Gustafsson fram Max Weber og Otto Hinze som teoretikere, og forteller om hvordan de ser på statsformasjon: Weber mener at staten er en organisasjon med voldsmonopol over et begrenset område, som ikke kan forklares ved økonomiske faktorer, men utvikles ved interaksjon med økonomisk utvikling.¹³ Hinze, på den andre siden, mener at en stat utvikles gjennom internasjonale relasjoner og at stater eksisterer kun i statssystemer der det forventes noe fra dem. Gustafsson mener at noe mangler i historien mellom middelalderstaten og den moderne staten, noe han da kaller konglomeratstaten. Han definerer konglomeratstaten som «... a state composed of territories standing in different relations to their rulers, a state where the rulers found themselves in different relations to different parts of their domains.»¹⁴ Tidlig moderne stater i Europa var mer intensive enn de i middelalderen, men den enhetlige vektleggingen til mange teoretikere blir for stor. Han mener heller at staten i tidlig moderne tid «...were put together by several more or less well-defined territories.»¹⁵ Ofte var områder brakt sammen under en herskende familie, men holdt sammen av få andre faktorer. Han presiserer derimot ikke hvilke disse faktorene er.

Kongen av Danmark-Norge, for eksempel, hadde mange titler: Konge av Danmark, Konge av Norge, Hertug av Slesvig og Holstein, Greve av Oldenburg. Gustafsson mener at «Each territory – or rather the social elite of each territory – had its distinctive relation to the ruler, its privileges, its own law code, its administrative system staffed by that same local elite, and often its own estate assembly.»¹⁶ Videre mener han at statlig formasjon og integrasjon utgjør en av de viktigste prosessene i tidlig moderne europeisk historie der man går vekk fra føydalismen og dens pyramide fra Middelalderen; nå var herskeren herre over hele områder, men kunne være vasall eller sin egen vasall i andre områder. «The history of early modern Europe is to a large extent the history of how these patchworks were put together, torn apart, and put together in new ways, while, in many but not in all cases, gradually becoming more integrated.»¹⁷ Avslutningsvis skriver Gustafsson om hvordan den tidlig moderne perioden var en overgang fra det løse politiske nettverket i middelalderen til de moderne nasjonalstatene på 1800-tallet.¹⁸ I denne oppgaven skal jeg bruke nettopp dette perspektivet for å analysere hvordan det

¹³ Ibid.: 189

¹⁴ Ibid.: 189

¹⁵ Ibid.: 194

¹⁶ Ibid.: 195

¹⁷ Ibid.: 197

¹⁸ Ibid.: 212

gottorpske problem kan være et eksempel på hvordan konglomeratstaten fungerte på 1700-tallet.

Maktbalanse og diplomati

Stig Boberg og Göran Malmqvist hevder i *Cappelens verdenshistorie: Opplysningstid* at utenrikspolitikken på 1700-tallet skilte seg fra perioden før og etter.¹⁹ Det handlet ikke lenger om religiøse motsetninger, som det hadde gjort på 1600-tallet, og heller ikke om nasjonalisme, som det kom til å gjøre på 1800-1900-tallet. I stedet ble det lagt stor vekt på maktbalansens betydning.²⁰ Kåre Tønnesson mener, i *Aschehougs Verdenshistorie: revolusjoner*, at maktbalanse handler om et spill om forrykning og forsvar av det bestående.²¹ Angående maktbalansen hevder Boberg og Malmqvist at om maktens vektskål begynte å bli trukket ned mot den ene siden, ble det raskt truffet tiltak for å gjenopprette likevekten.²² Kåre Tønnesson mener at maktbalansetekningen var en del av det internasjonale fyrstelige og aristokratiske miljøets felleskultur, og at det førte til en begrensning av territoriale ambisjoner i Vest- og Sentral-Europa.²³

Man kan snakke om en kabinettspolitikk på 1700-tallet. Det handler om at fyrsten styrte utenrikspolitikken med sine offisielle og uoffisielle rådgivere, der beslutninger ble fattet. Om fyrsten var svak kunne det bli rådgiverne som egentlig tok beslutningene. Kabinettspolitikken var vanligvis innstilt på kortsiktige fordeler.²⁴ Det vil si at traktater ble underskrevet og allianser inngått, men ofte var det ingen garanti for at de ville holde lenge. På grunn av dette var det viktig at planer ble holdt strengt hemmelig, så de diplomatiske minene kunne sprengte uten forvarsel. Samtidig kan man snakke om at krigføringen ble humanisert: under trettiårskrigen hadde sivilbefolkningen måtte bære byrden av troppenes underhold og var dertil blitt utsatt for brutal plyndring. På 1700-taller ble krigen i større grad en rent militær affære, og man innså at det var uklokt å ødelegge områder som man ved fredsslutningene kunne komme i besittelse av.²⁵ Kåre Tønnesson argumenterer for at den diplomatiske verden gikk mellom sjuårskrigen og Napoleon gjennom kriser og spenninger som førte til så små forandringer at de i ettertiden

¹⁹ Boberg & Malmqvist 1985: 98

²⁰ Ibid.: 100

²¹ Tønnesson 1985: 55

²² Boberg & Malmqvist 1985: 100

²³ Tønnesson 1985: 55

²⁴ Boberg & Malmqvist 1985: 100

²⁵ Ibid.: 113

nesten bare er kjent av spesialister i diplomatisk historie.²⁶ I oppgaven vil jeg bruke diplomati og maktbalanse som begreper for å analysere hvordan det gottorpske problem påvirket dette.

²⁶ Tønnesson 1985: 55

Kapittel 2: Det gottorpske problem 1544-1721

Historisk bakgrunn

Det gottorpske problem handler om Huset Gottorp og dets forhold til Danmark-Norge. Huset var en gren av den danske kongefamilien Oldenburg, og holdt til i landområder i Slesvig og Holstein som ligger i grensetraktene mellom Danmark og Tyskland. Slesvig og Holstein var i en lang periode i personalunion med Danmark-Norge der kongen var hertug av Slesvig og Holstein, men i Holstein var kongen vasall under det tyske riket, og i Slesvig sto kongen i vasallforhold til seg selv.²⁷ Slesvig grenser til Danmark, og både Slesvig og Holstein har lange kystlinjer som er gunstige for handel. I øst grenser områdene til Østersjøen som kan sies å ha vært et strategisk viktig område på 1700-tallet, og derfor kan ha vært hovedgrunnen til mange konflikter, deriblant Den store nordiske krig (1700-1721). Det gottorpske problem ville også omhandle områdene Delmenhorst og Oldenburg etterhvert, da Delmenhorst ligger øst for Slesvig og Holstein, mens Oldenburg ligger mot vest.

I 1544 ble områdene Slesvig og Holstein delt mellom Fredrik 1. av huset Oldenburgs tre sønner. Områdene ble delt likt fordi skatteinntektene skulle være de samme for hvert område. Huset Gottorp fikk sitt navn etter hertug Adolf, som etter delingen, fikk området der Gottorp Slott ligger, i byen Slesvig.²⁸ Hertugen av Gottorp hadde mange små områder som lå spredt inne i Slesvig og Holstein, og grensene til de gottorpske områdene kunne være vanskelig å definere. I Slesvig, som var et len i den danske helstaten, opplevde innbyggerne mye misnøye med sin lensherre, kongen av Danmark-Norge. Spesielt i de gottorpske områdene i Slesvig var man misfornøyd.²⁹ Hertugen av Gottorp var ofte uenig med danskekongen. Under Tredveårskrigen (1618-1648), da Christian 4. var konge av Danmark-Norge, mente hertugen av Gottorp at kongen forsømte sine plikter som vasallherre, og tilsidesatte gottorpske interesser. Dette førte til at hertugen av Gottorp startet forhandlinger med den keiserlige siden i krigen, og fikk visse lettelser. Siden keiseren var i krig mot Danmark-Norge førte dette til en mistillit mellom kongen og hertugen.³⁰

Under Torstensson-krigen (1643-1645), der Danmark-Norge kjempet mot Sverige, holdt hertugen av Gottorp seg nøytral, noe som var et klart brudd på hertugens lensed til Danmark-

²⁷ Bregnsbo & Jensen 2004: 144

²⁸ Ibid.: 143

²⁹ Ibid.: 143

³⁰ Ibid.: 143

Norge. På grunn av dette fikk Danmark-Norge en fiendtligstemt, svenskorientert hertug innenfor sine områder. Da Karl Gustav-krigene brøyt ut i 1657 gikk hertugen av Gottorp inn i en allianse med Sverige, og ved freden i Roskilde i 1658, ble hertugen fritatt fra sin lensed til kongen av Danmark-Norge, og var dermed en suveren hertug i Slesvig. I Holstein var han fortsatt underlagt den tyske keiseren. For Fredrik 3. av Danmark-Norge var det viktig å vise at hertugen av Gottorp ikke var suveren i forhold til danskekongen i Slesvig. Derfor erklærte Fredrik 3. seg for suveren hertug i Slesvig, og uavhengig av kongen i Danmark, det vil si seg selv.³¹ Nå var det to selvstendige hertuger i Slesvig, og på grunn av dette var de gottorpske delene nærmeste en selvstendig stat. Selv om dette var stillingen, styrte de to hertugene i fellesskap, og unionen mellom Danmark-Norge, Slesvig og Holstein besto.³²

Den danske helstaten hadde en stor hær, og kunne sette hertugen av Gottorp og hans områder ut av spill, men det kunne ikke avgjøres militært. Hertugen av Gottorp var alliert med Sverige, og det vil si at en krig mellom Danmark-Norge og Gottorp kunne resultere i en krig med Sverige. Dette var ikke i dansk interesse siden en krig med Sverige kunne bety en krig med Frankrike og andre stormakter i Europa. I 1660 årene kom de to hertugene i Slesvig til en kort forsoning på grunn av at den regjerende fyrstelinjen i grevskapene Oldenburg og Delmenhorst døde ut. De ble forent siden ingen av hertugene ville at arverettighetene til grevskapene skulle tilfalle hertugen av Plön.³³ I 1670 fikk Christian 5. av Danmark-Norge hertugen av Gottorp til å gi avkall på sine arverettigheter i Oldenburg og Delmenhorst, og dermed kom Oldenburg og Delmenhorst under den danske helstaten. Dette førte til at hertugen av Gottorp fikk et tettere forhold til Sverige og en større mistillit mellom Danmark-Norge og hertugen av Gottorp ble resultatet.³⁴

Etter Den store nordiske krig (1700-1721), og freden i Fredriksborg i 1720 mellom Sverige og Danmark-Norge, inkorporerte Fredrik 4. av Danmark-Norge de gottorpske delene av Slesvig inn i den danske helstat. I traktaten fra 1720 sto det at dette var hans rett og kan sies å ha vært et forsøk fra den danske helstaten å skape en enhetsstat. Selv om dette skjedde, ble ikke inkorporeringen fulgt opp av et forsøk på å harmonisere Slesvigs særegne rettslige og

³¹ Ibid.: 143

³² Ibid.: 144

³³ Ibid.: 144

³⁴ Ibid.: 144

administrative struktur.³⁵ Inkorporeringen ble ikke anerkjent av Russland og hertugen av Gottorp som fortsatte å regjere over de gottorpske delene av Holstein.

Kapittel oppsummering

Dette kapitlet tar for seg perioden før 1721, og man får grunnlaget for det gottorpske problem. Danmark-Norge hadde områder i Slesvig og Holstein, og i disse områdene var det en annen hertug som også styrte: Hertugen av Gottorp. Etter flere konflikter og kriger utviklet det seg til et konfliktforhold mellom kongen og hertugen. Gottorp var ikke et hertugdømme i seg selv, men et Hus som styrte over områder. Holstein var et tysk len, der danskekongen var i et vasallforhold til keiseren, og det samme var hertugen av Gottorp. Slesvig var et dansk len, der danskekongen var i et vasallforhold til seg selv, og hertugen av Gottorp var i et vasallforhold til danskekongen. Etter Den store nordiske krig og freden i Fredriksborg i 1720, inkorporerte danskekongen de gottorpske delene av Slesvig inn i den danske helstat, og dermed mistet hertugen av Gottorp sine deler av Slesvig. Danskene kan sies å ha hatt et ønske om å forene de gottorpske områdene med Slesvig og Holstein under dansk styre av forskjellige årsaker. Inkorporeringen ble ikke anerkjent av Russland og den gottorpske hertugen, og i Holstein fortsatte hertugen å styre over de gottorpske delene. Neste kapittel handler om perioden etter 1721, og viser hvordan inkorporeringen påvirket forholdet mellom Russland og Danmark-Norge.

³⁵ Ibid.: 151

Kapittel 3: Det gottorpske problem 1741-1763

Arvefølgestriden i Sverige

I 1741 brøyt det ut krig mellom Sverige og Russland som skulle vare til 1743. I Sverige kalles denne krigen «Hattarnas ryska krig». Under krigen, i 1741, døde Sveriges dronning, Ulrika Eleonora, og dette skapte problemer i Sverige. Siden kongen og dronningen ikke hadde barn, måtte man finne en tronfølger. På grunn det nære forholdet mellom huset Gottorp og Sverige var det flere som så mot Karl Petter Ulrik, arving av hertugtittelen i Gottorp. Han var sønn av Karl Fredrik, hertug av Gottorp, og Anna, datter av Peter Den Store av Russland.³⁶ Sverige var i krig med Russland i denne perioden, og forskjellige svenske aktører mente at en fred med Russland ville bli enklere å få i stand om de utnevnte Karl Petter Ulrik som tronfølger, siden han hadde russiske bånd. I Russland hadde man andre meninger om dette, og før svenskene kunne utrope Karl Petter Ulrik til tronfølger, utropte tsarina Elizabeth Karl Peter Ulrik til tronfølger i Russland. På grunn av dette kom tsarinaen med et annet forslag til svenskene og det var Adolf Fredrik, onkel til Karl Petter Ulrik, også fra huset Gottorp.³⁷ For danskene kunne dette utgjøre en stor trussel om både Sverige og Russland ville få tronarvinger fra Huset Gottorp. Danmark-Norge kom derfor med sitt eget kandidatur for tronen: den danske kronprins Fredrik. I Danmark var det en bred oppslutning om kandidaturet.³⁸

Dette førte til en strid om hvem som skulle overta tronen i Sverige oppsto. Russland og mössene, det opposisjonelle partiet i Sverige, hadde Adolf Fredrik som sin kandidat for tronen. Franskmennene og hattene, som var det ledende partiet i Sverige, satset på hertug Christian 4. av Zweibrucken-Birkenfeld og danskene sto med kronprins Fredrik av Danmark-Norge som kandidat.³⁹ For å få gjennom sin kandidat, foreslo tsarina Elizabeth at Sverige skulle få tilbake Finland som ble annektert av Russland i 1742-1743. Dette var noe svenskene likte godt, og ved fredsslutningene av «Hattarnas ryska krig» i 1743, var det meste klart for at Adolf Fredrik skulle bli valgt som konge av Sverige, men dalfolket gjorde opprør. Danmark-Norge så på nytt sin sjanse til å få gjennom sitt kandidatur. Danmark-Norge så for seg en union bestående av Danmark-Norge og Sverige som kunne være en motvekt mot det voksende Russland.⁴⁰ Dalopprøret førte ikke mye med seg, og i 1743 ble Adolf Fredrik valgt som kronprins av

³⁶ Carlsson 1993: 207

³⁷ Ibid.: 209

³⁸ Ibid.: 210

³⁹ Ibid.: 210

⁴⁰ Ibid.: 211

Sverige.⁴¹ Siden Danmark-Norge sin kandidat i den svenske arvefølgekrigen ikke ble valgt, ble danskene urolig. Nå ville de få arvinger fra Huset Gottorp på den svenske og den russiske tronen, og deres landområder Holstein og Slesvig så ut til å stå i fare. Danmark-Norge rustet opp for å bli hørt i saken om sine interesser i Holstein og Slesvig.⁴² Ingen av de andre stormaktene blandet seg inn, men Sverige så urolig på dette og appellerte til Russland. Det brøyt ikke ut krig, men for Danmark-Norge gjaldt det nå å få løst det gottorpske problem.

Som en løsning på det gottorpske problem, foreslo Danmark-Norge et makeskifte ovenfor Russland. De gottorpske områdene i Holstein skulle bli byttet med Oldenburg og Delmenhorst, som Danmark-Norge hadde. Dette makeskiftet fikk en kald mottakelse i Russland, og tsarina Elizabeth avslo forslaget, men Danmark-Norge og Russland skrev under på femtenårighforbundstraktat i 1746 der territorier ble garantert. Russland lovet at de gottorpske områdene i Holstein aldri skulle tilfalle den svenske kongen.⁴³ Selv om dette ble lovet, kom det ingen offentlig bekreftelse på dette. Grunnlaget for den videre debatten om det gottorpske problem var lagt, og konflikten over disse områdene, som Danmark-Norge før hadde hatt med Sverige kan man si endret seg til å bli en konflikt med Russland.

Den russiske krise

I 1762 døde tsarina Elizabeth av Russland, og Karl Petter Ulrik besteg tronen som Peter 3.⁴⁴ Nå var hertugen av Gottorp også tsar av Russland og man forventet i Danmark at dette ville komplisere det gottorpske problem, noe det også gjorde. I denne perioden deltok Russland i Syvårskrigen, 1753-1763, og hovedmotstanderen var Preussen. I Danmark trodde man at dette ville ta vekk oppmerksomheten fra Gottorp, men det gjorde det ikke. Peter 3. valgte å slutte fred med Preussen så han kunne bruke de russiske ressursene mot Danmark-Norge. Han ville gjenerobre de gottorpske delene av Slesvig og forene de med delene av Holstein.⁴⁵ Dermed ville tsaren styre over alle de gottorpske områdene i Slesvig og Holstein.

Helstaten Danmark-Norge forberedte seg på krig, og menn ble utskrevet fra Danmark, Norge og Slesvig. Planen var å gå inn i Mecklenburg, Tyskland, og innta en sterk forsvarstilling.⁴⁶

⁴¹ Ibid.: 213

⁴² Jespersen & Feldbæk 2002: 290

⁴³ Ibid.: 290

⁴⁴ Ibid.: 311

⁴⁵ Ibid.: 311

⁴⁶ Ibid.: 311

Siden Russland var deltaker i Syvårskrigen, var det vanskelig for de russiske styrkene å dra tilbake til Russland for å mobilisere på nytt. De var midt i Europa, og hadde en dårlig stilling. Flåten til Russland var også opptatt, og den dansk-norske flåte ble sendt til Østersjøen for å passe på de russiske områdene.⁴⁷ Samtidig som dette skjedde prøvde den danske utenriksministeren J.H.E Bernstorff å appellere til de europeiske landene som hadde garantert Danmark-Norge de gottorpske områdene i Slesvig, men uten hell. Sverige som hadde gitt Danmark-Norge garantier i 1734 ble trukket til begge sider i konflikten. Danmark viste til garantiene, mens Russland fristet Sverige med Norge.⁴⁸ Svenskene holdt seg nøytrale. Frankrike viste ingen interesse for problemet, og når Danmark-Norge konfronterte de om subsidier henviste Frankrike til en tom statskasse. Storbritannia erklærte seg nøytrale, og Østerrike, som i 1732 hadde garantert de danske besittelsene i Slesvig, ville ikke provosere Russland for dette kunne føre til at Russland valgte den prøyssiske siden i konflikten mellom Østerrike og Preussen.⁴⁹ Preussen ville være en del av konflikten.

Preussen hadde aldri garantert Danmark-Norge de gottorpske besittelsene i Slesvig, så for Danmark-Norge var de irrelevant, men for Russland kunne de bli en alliert. Siden Danmark-Norge hadde den dominerende flåten tvang dette de russiske styrkene til å gå gjennom Preussen, og Fredrik 2. av Preussen, så sitt snitt til å blande seg inn. Preussen ville ha et forbund med Russland.⁵⁰ Fredrik 2. av Preussen tilbydde tsaren fulle rettigheter over de gottorpske delene av Holstein, og skulle støtte tsaren med tropper når krigen mot Østerrike var over. Russland og Preussen inngikk et forbund.⁵¹ Selv om støtten bland de europeiske landene var lav, ville Danmark-Norge møte makt med makt, men det ble ingen konfrontasjon. Etter noen måneder på tronen for Peter 3. skjedde det et statskupp i Russland, og hans ektefelle Katarina 2. overtok makten. Katarina 2. trakk tilbake de russiske troppene, og en ny fase i det gottorpske problem kan sies å ha startet.

Kapittel oppsummering

Danmark-Norge hadde de gottorpske delene av Slesvig, men i denne perioden var det to hovedkonflikter som utfordret denne inkorporeringen og det danske ønske om hele Holstein og Slesvig under dansk styre. Det startet med at både Sverige og Russland fikk tronfølgere fra

⁴⁷ Ibid.: 311

⁴⁸ Ibid.: 313

⁴⁹ Ibid.: 314

⁵⁰ Ibid.: 314

⁵¹ Ibid.: 314

huset Gottorp, og dette kunne utgjøre en trussel mot Danmark-Norge fra to fronter. For å sikre sine interesser i Holstein og Slesvig foreslo Danmark-Norge et makeskifte, og det er første gang i denne sammenhengen at et makeskifte blir tatt opp. Russland avslo, men de gottorpske delene av Slesvig skulle ikke arves av den svenske tronelinjen. Det som gjør at konflikten vokser i størrelse er Peter 3s. ønske om å forene de gottorpske delene i Slesvig med de gottorpske delene i Holstein siden han er hertug av Gottorp. Dette førte til at Danmark-Norge vil møte makt med makt. Som tidligere nevnt, ble det ingen konfrontasjon, og det på grunn av at det skjedde et statskupp i Russland. Danmark-Norge beholdt de gottorpske områdene i Slesvig, men fikk ikke de gottorpske områdene i Holstein.

Kapittel 4: Det gottorpske problem 1763-1773

Katarina Den Store

Etter statskuppet i Russland var det Peters kone, Katarina 2. som overtok som herskerinne. Hun var opprinnelig født i det nordtyske fyrstedømmet Anhalt-Zerbst, og hadde slekt fra huset Gottorp.⁵² Katarina Den Store, som hun har blitt kalt i senere tid, hadde et mer dansk-vennlig utgangspunkt enn sin ektemann. Hun så for seg Danmark-Norge som en alliert mot Sverige. Sverige hadde erklært krig mot Russland i 1741, og ville ha revansje etter Den store nordiske krig, og dermed var svenskene en trussel mot Russland. Katarina 2. tenkte at om Danmark-Norge og Russland var allierte måtte Sverige eventuelt gå inn i en tofrontskrig som ville være ugunstig for de.⁵³ Det fantes mange trusler for Russland på denne tiden og ved å eliminere den svenske trusselen, kunne Russland fokusere mer på andre trusler. Ved sin side hadde Katarina 2. en sterk utenriksminister i Nikita Panin. Panin delte mange av Katarina sine syn, og han var en mann med store ambisjoner. Panin ville opprette en allianse han kalte «Det nordiske system». «Det nordiske system» skulle bestå av Russland, England, Danmark-Norge og Sverige.⁵⁴ Etter Syvårskrigen, 1756-1763, der Frankrike og England hadde vært hovedmotstandere, ville Panin opprette en motvekt mot Frankrike, der Russland og England skulle være allierte. Ønsket om «Det nordiske system» skulle bli en drivkraft for alliansetraktaten som ble inngått i 1765 mellom Danmark-Norge og Russland.

Danmark-Norge og Russland: starten på et nytt vennskap

Russland og Danmark-Norge kan sies å ha fått et tettere forhold etter at Katarina 2. kom på tronen, og i 1764 mente danskene at det var på tide å fornye den dansk-russiske forbundstraktaten fra 1746. I den nye traktaten fremmet Danmark-Norge ønsket om et makeskifte, som de også hadde gjort i 1743. Makeskiftet skulle gå ut på å bytte den gottorpske delen av Holstein, som Russland hadde, med grevskapene Oldenburg og Delmenhorst, som Danmark-Norge hadde. Katarina 2. og Panin mente at tidspunktet var feil, men kort tid etter ble det kunngjort at kong Christian 7. av Danmark skulle gifte seg med kong George 3. av Englands, yngre søster Caroline Mathilde. Dette passet godt inn i planen om det nordisk system og Russland gikk med på å inngå en ny traktat.⁵⁵ I 1765 ble en åtteårig allianse og garantitraktat mellom Danmark-Norge og Russland inngått. Dette skulle være en hemmelig allianse, og

⁵² Bagger & Nørretranders 1992: 110

⁵³ Jespersen & Feldbæk 2002: 316

⁵⁴ Ibid.: 323

⁵⁵ Ibid.: 323

traktaten var formelt en fornyelse av traktaten fra 1746. Det viktigste i traktaten handlet om det gottorpske problem, der det sto at man ville komme frem til en enighet om Holstein og Slesvig, og dette skulle bli anerkjent av Katarina 2. sønn Paul når han ble tsar av Russland.⁵⁶ En anerkjennelse av bestemmelsen under 1746-traktaten som handlet om at de gottorpske delene av Holstein aldri skulle tilfalle den svenske kongen ble også bekreftet fra begge parter.⁵⁷

Det var kaotiske forhold i København, og i midten sto utenriksministeren J.H.E Bernstorff. Kong Christian 7. led trolig av schizofreni, og på grunn av dette var han utilregnelig og lett å manipulere. Dette førte til en maktkamp i hoffet, der de som kontrollerte kongen, kontrollerte landet også. Den russiske innblanding, som hadde blitt større de siste årene, gjorde heller ikke ting bedre.⁵⁸ Makeskiftetraktaten måtte diskuteres og herunder det gottorpske problem. Caspar von Saldern sto på den russiske siden som forhandler, og J.H.E Bernstorff på den dansk-norske siden. De diskuterte korte og lange linjer, holsteinske særinteresser og penger. Katarina 2. ville at Danmark og Russland skulle ha et ubrytelig vennskap, og får å få til dette måtte det gottorpske problemet bli løst med storfyrste Paul. Katarina 2. lovet at Paul og den yngre gottorpske linjen skulle gi avkall på deres krav på de slesvigske besittelsene. Samtidig var Katarina 2. innforstått med at et makeskifte måtte skje, der de gottorpske områdene i Holstein skulle bli byttet med Oldenburg og Delmenhorst.⁵⁹ Katarina og Panin var enige om at det var hensiktsmessig å kjøpe Danmarks lojalitet med de gottorpske delene av Holstein.⁶⁰

Makeskifte og «evig allianse»

I 1773 underskrev storfyrste Paul makeskiftetraktaten «Zarskoje Selo», som egentlig var en gjentakelse av traktaten fra 1765, som igjen var en gjentakelse av traktaten fra 1746. Denne gangen var det hovedvekt på at storfyrste Paul skulle anerkjenne Danmarks innlemmelse av de gottorpske områdene i Slesvig. Tronarvingen skulle avstå de gottorpske delene av Holstein til kong Christian 7. av Danmark, og Christian 7. skulle frasi grevskapene Oldenburg og Delmenhorst til Russland.⁶¹ Grevskapene skulle gå til den yngre gottorpske linjen, og den russiske tsaren skulle oppheve grevskapene og gjøre de til hertugdømmer så hertugene kunne

⁵⁶ Ibid.: 325

⁵⁷ Ibid.: 323

⁵⁸ Ibid.: 326

⁵⁹ Ibid.: 327

⁶⁰ Ibid.: 327

⁶¹ Ibid.: 290

stemme på riksdagen i Regensburg.⁶² Med dette var det gottorpske spørsmålet besvart og en «evig allianse» mellom Russland og Danmark-Norge var inngått.

Kapittel oppsummering

Etter statskuppet på Peter 3. kan man si at forhandlingene om det gottorpske problem ble endret. Det ble lagt mer vekt på et nærmere forhold mellom landene, og et ønske om å komme frem til en enighet kan sies å ha vært viktig. Traktaten fra 1764, som var en fornyelse fra 1746, fremmet igjen et makeskifte der de gottorpske områdene av Holstein skulle byttes med Delmenhorst og Oldenburg. Tiden var ikke riktig for Russland i 1764, men temaet ble diskutert i større grad enn tidligere. Katarina 2. garanterte en løsning. Løsningen ble en anerkjennelse, fra russisk side, av inkorporeringen av de gottorpske områdene i Slesvig inn i den danske helstaten, og en traktat som storfyrste Paul av Russland undertegnet i 1773. Traktaten stadfestet et endelig makeskiftet, og ble starten på en «evig allianse» mellom landene. Danmark-Norge fikk de gottorpske områdene i Holstein, og Russland fikk Delmenhorst og Oldenburg.

⁶² Ibid.: 354

Kapittel 5: Forholdet mellom Danmark-Norge og Russland

Som kapitlene viser var det mye som skjedde rundt det gottorpske problem på 1700-tallet, og det er ikke vesentlig å analysere alle elementer. Derfor er analysedelen delt opp i to. Først vil analysen ta for seg det gottorpske problem i lys av konglomeratperspektivet til Harald Gustafsson. Deretter vil det bli analysert hvordan det gottorpske problem påvirket maktbalansen i Norden, og kan være et eksempel på hvordan utenrikspolitikken fungerte på 1700-tallet. Begge deler kan gå over i hverandre og derfor er det vesentlig å se en sammenheng.

Konglomeratstaten

Harald Gustafsson definerer en konglomeratstat som en «stat av territorielle områder i forskjellige relasjoner til dens hersker, en stat der herskeren står i forskjellige relasjoner til sine områder».⁶³ Et argument for at den danske helstaten på 1700-tallet var en konglomeratstat handler om at danskekongen hadde flere roller. Han var konge av Danmark, konge av Norge, hertug av Holstein og Slesvig, og greve av Delmenhorst og Oldenburg, og sto i forskjellige relasjoner til sine områder. På grunn av dette kan man si at den danske helstaten var en konglomeratstat etter Gustafssons definisjon. Når det kommer til det gottorpske problem viser dette at kongens relasjoner blir vanskelige på grunn av kongens stilling i Slesvig og Holstein. Danskekongen var det høyeste organ i en union mellom Danmark-Norge, Slesvig og Holstein, samtidig sto han i vasallforhold til seg selv, og keiseren i det tysk-romerske riket, siden han var hertug i Slesvig og Holstein. På grunn av dette kan man argumentere for at konglomeratstaten var vanskelig og uoversiktlig, og det gottorpske problem gjorde det ikke mindre komplisert.

Innenfor den danske helstaten, i områdene Slesvig og Holstein, regjerte det en hertug som hadde kontroll over de gottorpske områdene, og disse områdene lå utenfor danskekongen sin myndighet. Siden hertugen av Gottorp var selvstendig, kunne hertugen inngå allianser med hvem han ønsket, noe som kan sies å ha vært problematisk. Grunnen til dette er fordi det kunne føre til innenriks- og utenrikspolitiske kriser for Danmark-Norge, noe som kan sies å ha vært kjernen i det gottorpske problem. Derfor var det et ønske fra dansk side om å inkorporere de gottorpske områdene inn i konglomeratstaten, for å minimere risikoen hertugen av Gottorp kunne utsette Danmark-Norge for. På grunn av Danmark-Norge inkorporerte de gottorpske delene av Slesvig inn i den danske helstaten, kan man si problemet ble forverret, siden hverken hertugen av Gottorp eller Russland anerkjente inkorporeringen. Samtidig som det forverret

⁶³ Gustafsson 1998: 189

situasjonen, kan man si dette var starten på en integrasjonsprosess av Gottorp i enhetsstaten Danmark-Norge. Bakgrunnen for dette handler om at Danmark-Norge fikk hele Slesvig under sitt styre, og ikke bare en del av Slesvig. Gustafsson skriver i sin teori at konglomeratstaten handler om hvordan områder ble byttet, lappet sammen, brutt opp og lappet sammen igjen på nye måter, og ofte førte dette til større integrasjon mellom områder og til sentralmakten. I denne sammenhengen passer Danmark-Norge inn. Det kan sies fordi det førte til en større integrasjon, men på en annen side ble ikke de slesvigske særinteressene og administrative struktur forsøkt integrert med Danmark-Norge sine interesser. På grunn av dette kan man si at integrasjonen ikke var så stor allikevel. Når det er sagt, kan man si at inkorporeringen åpnet for en integrasjon i mye større grad, enn da det var to herskere som styrte sammen i Slesvig.

Gjennom flere konflikter, som inkorporeringen var grunnlaget for, kan man se at Russland og Danmark-Norge fikk et anstrengt forhold. Dette kan være et eksempel på hvordan konglomeratstaten fungerte i Russland. Man kan argumentere for at Russland ble en konglomeratstat etter Peter 3. ble tsar av Russland, siden han også var hertug av Gottorp, og dermed hadde forskjellige relasjoner til sine områder. Siden den russiske tsaren satt som hertug av Gottorp, et område utenfor de russiske grensene, hadde tsaren et ønske om å gjenforene de gottorpske områdene i Slesvig med de gottorpske områdene i Holstein. På grunn av at Peter 3. var tsar i Russland kunne han bruke de russiske styrkene på å gjenerobre områdene i Slesvig. På en side kan man sette spørsmålsteget ved hvorfor det var så viktig for Peter 3. å gjenerobre Slesvig, men på grunn av at Russland kan sies å ha vært en konglomeratstat kan man forstå hvorfor tsaren gjorde som han gjorde. En grunn til dette kan ha vært at han så på det som sin rett til å herske over alle de gottorpske områdene av Slesvig og Holstein, siden han hadde arveretten på disse områdene.

Det er verdt å nevne at en annen side av begrepet konglomeratstat handler om herskeren, og ofte kunne man bruke konglomeratstatens områder for å skaffe seg gode allianser, eller posisjoner i internasjonale sammenhenger. Christian 7. kan sies å ha vært en monark som ikke klarte dette. Som skrevet i kapittel 4 led kongen trolig av schizofreni og det førte til kompliserte forhold i København. På bakgrunn av dette er Christian 7. et eksempel på hvilke utfordringer konglomeratstaten hadde i tidlig moderne tid. Han var konge under en av de viktigste periodene i det gottorpske problem, siden løsningen rundt problemet måtte diskuteres. De kaotiske forholdene kan være en indikasjon på at han ikke taklet disse forhandlingene. Når det er sagt var det ikke kongen selv som forhandlet, men hans utenriksminister, og dette kan være en

indikator på at selv om det var enevælde så var det ikke gitt at konglomeratstaten og enevælde gikk hånd-i-hånd. Ved svakere herskere kunne dette utgjøre et problem for konglomeratstaten, siden de ikke klarte å håndtere makten, og andre tok avgjørelser på deres vegne. Dermed kunne rådgivere ofte gjøre som de ville. Når det kommer til det gottorpske problem er det verdt å nevne at Christan 7.s utenriksminister hadde et positivt syn på det gottorpske problem og ville komme frem til en løsning. Som en kontrast til Christan 7. kan man trekke inn Katarina 2. av Russland. Katarina 2. kan sies å ha vært svært aktiv når det kommer til det gottorpske problem. Hun var enig i at man måtte komme frem til en løsning, men man kan stille spørsmål ved hvordan hun gjorde dette. Katarina 2. var villig til å inngå et makeskifte, og la mange retningslinjer for dette, men samtidig ville hun at hennes sønn, Paul, skulle anerkjenne dette, og ikke hun selv. Dette kan virke merkelig. På en måte kan man se at Katarina 2. mente det var viktig med et godt forhold til Danmark-Norge, men samtidig så ville hun ikke gi Danmark-Norge det som kunne løst konflikten mellom landene: anerkjennelse av inkorporeringen til Danmark-Norge av de gottorpske områdene i Slesvig, og eventuelt de gottorpske områdene i Holstein. Når det er sagt kan man se at hun ga visse innrømmelser til Danmark-Norge fordi Russland gikk inn allianse med Danmark-Norge i 1765 og her ble det bekreftet at Huset Gottorp ikke skulle ha arverett på de gottorpske områdene i Slesvig. Dette kan være et eksempel på hvordan herskere i konglomeratstaten faktisk styrte med sine områder. Trekk inn kompromiss??

Etter den russiske krise kan man snakke om at Russland og Danmark-Norge fikk et tettere forhold, og en løsning på det gottorpske problem ble viktig. Ved flere anledninger foreslo Danmark-Norge et makeskifte. Makeskiftet kan sies å ha vært en måte for Danmark-Norge å unngå å havne i en ugunstig situasjon, samtidig som det handler om å få et nærmere forhold til Russland. Makeskiftet gikk ut på å bytte Delmenhorst og Oldenburg med de gottorpske områdene i Holstein, og på denne måten komme frem til en enighet som var god for både Russland og Danmark-Norge. Her ser man hvordan konglomeratstatene kunne bytte områder med hverandre, for å komme til en enighet. Gustafsson mener en konglomeratstat var satt sammen av flere godt og dårlig definerte landområder, og ofte var områdene bare brakt sammen under en herskende familie og holdt sammen av få andre faktorer. Derfor kan makeskifte være et eksempel på hvordan konglomeratstaten fungerte på 1700-tallet. Ved å bytte områder kunne man inngå allianser, og få et godt forhold til andre land. Selv om makeskifte ble foreslått ved flere anledninger, var det ikke før i 1773 det faktisk skjedde.

Som en avslutning på konglomeratstaten burde man dra inn løsningen på det gottorpske problem. Etter å ha slitt med dette problemet i flere år, kom man frem til en løsning i 1773. Da ble de gottorpske områdene i Holstein byttet mot Delmenhorst og Oldenburg, noe som kan være et eksempel på hvordan områder innenfor konglomeratstaten var løst knyttet til hverandre. Gustafsson mener områder var knyttet sammen av en herskende familie og ikke så mye mer, og her kan man se hvordan regentene kan sies å ikke ha brydd seg så mye om hvorfor man hadde områdene, med mindre de kunne brukes på en god måte. Denne teorien vises godt da makeskifte kan sies å ha vært en gunstig måte for konglomeratstaten å inngå allianser, og få det som de ville, siden det innebar å bytte områder, samtidig som man sikret andre områder og sin posisjon.

Maktbalanse

Det gottorpske problem kan være et eksempel på hvordan utenrikspolitikken på 1700-tallet fungerte. Utenrikspolitikken handlet mye om maktbalanse. Som Tønnesson definerer det, handlet det om et spill om forrykning og forsvar av det bestående. Når det kommer til maktbalanse og diplomati kan man snakke om et skille med Katarina Den Store. Før 1721, var de to hertugene i Slesvig likestilte, og maktbalansen var likestilt mellom dem, men når Danmark-Norge inkorporerte de gottorpske delene av Slesvig kan dette sies å ha forstyrret maktbalansen fordi maktbalansen ble forskjøvet i Danmark-Norges favør. Dette var noe hertugen av Gottorp ikke likte, siden dette førte til at han mistet sine områder i Slesvig, og Gottorp ble mindre. Etter Peter 3., som var hertug av Gottorp, ble tsar av Russland kan man si at han ville gjenopprette maktbalansen i Slesvig ved å gjenerobre de gottorpske delene i Slesvig, og forene de med Holstein. På grunn av at Danmark-Norge hadde de gottorpske delene i Slesvig kan dette sies å ha ført til at Danmark-Norge vil forsvare den maktbalansen de hadde opprettet i Slesvig. Derfor kan dette sies å ha ført til en konflikt mellom Danmark-Norge og Russland, som etter hvert kan sies å handle om noe annet enn de gottorpske områdene, men der det gottorpske problem var kjernen i konflikten. Her kan man trekke inn Tønnesson som mente at maktbalanse førte til en begrensning av territorielle ambisjoner. Ved at man var opptatt av å forsvare maktbalansen, og det man mente var sitt, kan dette sies å ha ført til at Danmark-Norge ble begrenset i sine territorielle ambisjoner fordi Russland ikke anerkjente inkorporeringen. Med dette kan man tyde at før Katarina 2. ble tsarina av Russland, handlet det om maktbalansen i de gottorpske områdene.

Konflikten ble til den russiske krise i 1763, og i denne sammenhengen kan man trekke inn hvorfor ingen av de europeiske landene ville blande seg inn. Siden utenrikspolitikk og maktbalanse handlet om å forsvare eller forstyrre det eksisterende, kan man tenke seg til at de europeiske landene ville velge en side i konflikten for å påvirke hvilken vei maktbalansen eventuelt ble forskjøvet. Et argument for at ingen av landene blandet seg inn kan være at det handlet om maktbalansen i Gottorp, og på grunn av dette var det ikke så viktig å være en del av konflikten da man ikke ville vinne på utfallet. Det var altså ingen gevinst for de andre landene, utenom Russland og Danmark-Norge. På en annen side kan det sies å ha handlet om at maktbalansen mellom landene Danmark-Norge og Russland kunne ha blitt forstyrret, og i denne sammenhengen kan det være rart ingen ble med i konflikten for å påvirke dette. Noe av grunnen til dette kan handle om man valgte den tapende siden i konflikten var konsekvensene for store, ved at man fikk det voksende Russland mot seg, eller brøyt løfter til Danmark-Norge.

Etter at Katarina 2. overtok som tsarina av Russland, kan man si at det handler mer om maktbalansen i Norden. På en side kan det handle om at Katarina 2. ikke hadde de samme båndene til Gottorp, som hennes mann hadde. Derfor kunne Katarina 2. bruke disse områdene som en brikke i et spill der det handlet om å få Danmark-Norge i en allianse mot Sverige. Det kan sies å handle om at maktbalansen i Norden skulle bli forskjøvet i en retning der Danmark-Norge og Russland var sterkere sammen mot Sverige. På en annen side kan det handle om at Katarina 2. forsto hvordan man kunne kjøpe lojaliteten til Danmark-Norge ved å inngå et makeskifte der de gottorpske områdene ble ofret. Det vil si det var viktigere for Russland å ha Danmark-Norge på sin side, enn å ha de gottorpske besittelsene. Et område som kan sies å ikke ha en sentimental verdi for Russland, når disse områdene kunne brukes til å oppnå noe som var viktigere: en allianse mellom Danmark-Norge og Russland.

Boberg og Malmqvist hevder man kan snakke om en kabinettspolitikk på 1700-tallet. Kabinettspolitikk gikk ut på at fyrsten styrte utenrikspolitikken med sine rådgivere. I denne oppgaven fokuserer det på 3 herskere: Peter 3. Katarina 2. og Christian 7. For å sette de opp mot hverandre kan vi se at Peter 3. gikk til krig mot Danmark-Norge. Oppgaven sier ikke noe om hva hans rådgivere sa, men Peter 3. valgte å gå til krig. Peter 3. kan sies å ikke ha vært så populær, siden han ble styrtet etter bare noen måneder på tronen. Det er uvisst hvem som styrtet han, men noen hevder det var Katarina 2. Katarina 2. valgte å trekke tilbake troppene, og hun og styrte mye av utenrikspolitikken med rådgivere. Den fremste var Panin, og derfor kan man trekke en konklusjon om at Panin og Katarina 2. var enige om å ha et godt forhold til Danmark-

Norge. Dette kan også sies å bli legitimert gjennom tankene om det nordiske system, og hva som skjer når det kommer til dette. Samtidig har man den inkompetente Christian 7. i Danmark-Norge som var en vanskelig monark. Hans utenriksminister var Bernstorff, og man kan derfor snakke om at det var Bernstorff som styrte mye av utenrikspolitikken i Danmark-Norge. Det var han som kom frem til en enighet om det gottorpske problem, noe som var vanskelig i en tid med en utilregnelig konge. Disse eksemplene kan vise hvordan en hersker, Peter 3., styrte helt selv, hvordan en hersker hørte på sine rådgivere, Katarina 2., og hvordan rådgiverne måtte styre utenrikspolitikken fordi herskeren ikke klarte selv, med Christian 7.

Under maktbalanse og diplomati står det at: Kabinettpolitikken var vanligvis innstilt på kortsiktige fordeler.⁶⁴ Det vil si traktater ble underskrevet og allianser inngått, men ofte var det ingen garanti for at de holdt lenge. I det russisk-dansk-norske forholdet kan man se på dette. I 1746 ble det inngått en femtenårigforbundstraktat, og før dette hadde Danmark-Norge foreslått et makeskifte, men Russland avsto. Igjen prøvde Danmark-Norge å foreslå et makeskifte i 1765, men det ble også avslått, men en fornyelse av traktaten fra 1746 ble underskrevet. I denne traktaten kan man også snakke om at et makeskifte ble tatt opp og diskutert. Man skulle finne en løsning. I 1773 skjedde det et makeskifte og en evig allianse ble inngått. Hvorfor skjedde det til den tiden, og ikke før? En grunn kan handle om at det ikke var rett tid for Russland før på 1770-tallet. På 1740-tallet skulle hertugen av Gottorp bli tsar av Russland, noe som gjorde det ugunstig med et makeskifte akkurat da. I 1765 kan det virke rart Russland ikke gikk med på et makeskifte, siden dette kunne ha satt betingelsene for et godt vennskap mellom Russland og Danmark-Norge tidligere enn i 1773. I denne sammenhengen kan det være verdt å trekke inn de kompliserte forholdene mellom land. På en side kan det handle om at det kunne ha vært ugunstig for Russland å inngå et makeskifte rett etter den russiske krise, der forholdet mellom Russland og Danmark-Norge hadde vært ustabil, noe som la grunnlaget for et ustabil forhold videre. På en annen side kan det ha handlet om at et makeskifte måtte diskuteres, og det var ikke bare å bytte områder. Begge parter måtte vinne på det, og føle at ingen ble overkjørt av den andre. Derfor måtte man ta seg lengre tid for å diskutere problematikken rundt et makeskifte.

Når det kommer til hva det gottorpske problem egentlig hadde å si for maktbalansen i Norden, kan man si at det gottorpske problem egentlig ikke hadde så mye å si. Selv om analysen legger

⁶⁴ Boberg & Malmqvist 1985: 100

frem hendelser der det gottorpske problem påvirket maktbalansen, er det lite som viser til at det gottorpske problem faktisk gjorde noe med maktbalansen. På en side kan man se at det først handlet om maktbalanse i de gottorpske områdene, der den ble forskjøvet i Slesvig. Samtidig hadde ikke dette så mye å si for forholdet til Danmark-Norge og Russland, selv om dette førte til en konflikt mellom landene. Etterhvert ble det gottorpske problem en konflikt mellom Russland og Danmark-Norge og i denne sammenhengen kan man snakke om at maktbalansen handlet mer om maktbalansen i Norden. Selv om det gikk over til å være en konflikt om maktbalanse i Norden, påvirket ikke det gottorpske problem maktbalansen direkte, siden det ikke brøyt ut krig eller andre store hendelser skjedde. På en annen side handler det om at det gottorpske problem kan sies å ha vært en drivkraft for hvordan landene opptrådte mot hverandre. Det gottorpske problem kan sies å ha styrt hvem som så hverandre som fiender og allierte. I Danmark-Norge sitt tilfelle handlet det først om at Sverige var konfliktpartnere, før det gikk over til Russland. Selv om det gikk over til Russland påvirket det ikke maktbalansen, og i et tilfelle der man kan snakke om at maktbalansen ble forandret handlet mer om at Danmark-Norge og Russland ble allierte mot Sverige. Bakgrunnen for at de ble allierte handlet om at man fant en løsning på det gottorpske problem, så på den måten kan man si at det gottorpske problem påvirket maktbalansen, men i bunn og grunn hadde ikke det gottorpske problem så mye å si.

Konklusjon

Problemstillingen til oppgaven er: «Hvordan klarte Danmark-Norge å få kontroll over de gottorpske delene av hertugdømmene Slesvig og Holstein, og samtidig få et godt forhold til Russland?» Oppgaven belyser flere sider av det gottorpske problem og problemets rolle på 1700-tallet, og for å besvare problemstillingen kan det gjøres med to begreper: konglomeratstat og maktbalanse.

Gjennom konglomeratstatsperspektivet til Harald Gustafsson kan man trekke den konklusjon at Danmark-Norge var en konglomeratstat på 1700-tallet. På grunn av at Danmark-Norge var en konglomeratstat, og kongen satt i forskjellige roller, kan man si at konglomeratstaten var uoversiktlig og uforutsigbar. Det gottorpske problem er et eksempel på dette fordi disse områdene utgjorde et sikkerhetsproblem for Danmark-Norge, der Danmark-Norge hadde liten kontroll over hva som skjedde på grunn av en annen hertug, som var selvstendig. Siden denne hertugen var selvstendig kunne hertugen gjøre som han ville, og sitte i andre maktposisjoner. Ved at hertugen av Gottorp blir tsar i Russland fører dette til at Russland vil ha de gottorpske områdene og en konflikt mellom Danmark-Norge og Russland oppstår. På grunn av dette kan man forstå at konglomeratstaten Danmark-Norge hadde et ønske om å integrere de gottorpske områdene var under konglomeratstaten, for å minimere utenrikspolitiske trusler. Gjennom løsningen på det gottorpske problem inngår Danmark-Norge og Russland en allianse. På grunn av konflikter, statskupp og nye herskere ser man at Danmark-Norge og Russland får et annet forhold til hverandre enn ved starten av problemet, og noe som fører til et godt vennskap. På grunn av konglomeratstaten kunne man bytte områder for å inngå traktater, og på denne måten finne sin plass i et europeisk alliansesystem. Man kan si at det er dette som skjer i det gottorpske problem, man inngår et makeskifte, og dermed blir Danmark-Norge og Russland allierte, og begge land blir sikret fra trusler når det kommer til det utenrikspolitiske spillet som foregår i Europa.

Når det kommer til maktbalanse handler det mye om at det gottorpske problem kan vise hvordan utenrikspolitikken fungerte på 1700-tallet. I tilfellet med det gottorpske problem kan man se at Danmark-Norge skifter sitt utenrikspolitiske fokus fra Sverige, til Russland, og tilbake til Sverige på grunn av hvem hertugen av Gottorp er alliert med. Som oppgaven viser oppstår det flere konflikter på grunn av de gottorpske områdene, og på grunn av disse konfliktene blir maktbalansen i Norden truet, men som utfallet av konfliktene viser, forandret ikke

maktbalansen seg. Dermed kan man si at konglomeratenes områder styrte til en viss grad hvem som ble venner og fiender, noe det gottorpske problem er et eksempel på. Som oppgaven viser ser man at det kan handle om krig mellom Danmark-Norge og Sverige, Sverige og Russland mot Danmark-Norge, og til slutt Danmark-Norge og Russland mot Sverige. På grunn av løsningen til det gottorpske problem ble Danmark-Norge og Russland allierte, noe som var svært ugunstig for Sverige, men samtidig en sikkerhet for både Danmark-Norge og Russland. Ved at det gottorpske problem ble løst som det gjorde, minimerte det trusler for Danmark-Norge og Russland. Dette påvirket maktbalansen der Danmark-Norge og Russland ble sterkere, sammen, i Norden mot Sverige.

Det gottorpske problem kan sies å handle mye om personer, og det er vesentlig å trekke personlighet inn i oppgaven for en helhetlig vurdering av problematikken. Når det er sagt setter oppgaven begrensinger for en ordentlig analyse av dette, men man kan trekke den konklusjonen at personer hadde noe å si for det gottorpske problem sin historiske gang, og valg som ble tatt. Dette kan være et eksempel på videre forskning, og der oppgaven kan sies å svikte til en viss grad. Oppgaven tar for seg det gottorpske problem i forhold til konglomeratstat og maktbalanse, men det gottorpske problem handler om mye mer, og derfor kan man analysere det gottorpske problem på mange flere måter enn hva som har blitt gjort i oppgaven.

Litteraturliste

Bagger, H. & Nørretranders, B. (1992). *Russlands historie: Reformer og revolution 1689-1917*. (bd. 2-4). København: Politikens Forlag A/S

Boberg, S. & Malmqvist, G. (1985). *Cappelens Verdenshistorie: Opplysningstiden* (bd. 12-21). Oslo: J.W Cappelens Forlag A/S

Bregnsbo, M. & Villads Jensen, K. (2004). *Det Danske Imperium: Storhed og Fald*. (1.). Viborg: Ascheoug Dansk Forlag A/S

Carlsson, S. & Rosén, J. (1993). *Den Svenska Historien: Karl XII, stormaktens fall. Arvid Horn, fredens general* (bd. 8-15). Stockholm: Bonnier Lexikon AB

Gustafsson, H. (1998) The Conglomerate State: A Perspective on State Formation in Early Modern Europe. *Scandinavian Journal of History*, 23:3-4, 189-213. DOI: 10.1080/03468759850115954

Jespersen, K. J. V. & Feldbæk, O. (2002). *Dansk Udenrigspolitisk Historie: Revanche og Neutrality 1648-1814* (bd. 3-6). København: Gyldendal Leksikon

Mansén, E. (2009-2013). *Sveriges Historia: 1721-1830*. (bd. 5-8). Stockholm: Norstedts

Tønnesson, K. (1985). *Ascheougs Verdenshistorie: to revolusjoner*. (bd. 10-16). Oslo: Ascheoug & Co (W.Nygaard)

